

An Examination of the Political Conditions of the Timurid Dynasty during the Reign of Shahrukh and the Influence of Shahrukh and Timurid Princes on the Flourishment of Persian Painting

Sepideh. Zamani Rad¹, Abdolaziz. Movahed^{2*}, Ghafar. Poorbakhtiar²

¹ PhD student in the Department of History, Shushtar Branch, Islamic Azad University, Shushtar, Iran

² Assistant Professor of History Department, Shushtar Branch, Islamic Azad University, Shushtar, Iran

* Corresponding author email address: Movahed.2011@yahoo.com

Article Info

Article type:

Original Research

How to cite this article:

Zamani Rad, S., Movahed, A., & Poorbakhtiar, G. (IN PRESS). An Examination of the Political Conditions of the Timurid Dynasty during the Reign of Shahrukh and the Influence of Shahrukh and Timurid Princes on the Flourishment of Persian Painting. *Journal of Social-Political Studies of Iran's Culture and History*.

© 2024 the authors. Published by Iran-Mehr: The Institute for Social Study and Research. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

ABSTRACT

The examination of the foundations of the Timurid Dynasty in terms of its social, political, economic, and cultural aspects during the reign of Shahrukh, as well as the influence of Shahrukh and the Timurid princes on the flourishing of Persian painting, traces how this government, which originated from Transoxiana, reached this development and how its outcomes contributed to the elevation of Islamic-Iranian civilization. What factors and means enabled this process? Among them were the unwavering support of the kings of this period, who gradually shifted from warfare and conquest to become monarchs interested in the artistic manifestations, ultimately transforming into patrons of the arts. By utilizing two key elements—power and the influence of artistic vision—they introduced a new era in the art of Persian painting. Therefore, with this explanation, the goal of this research is to examine the political, social, economic, and cultural conditions of the Timurid government during the reign of Shahrukh, and the influence of their policies and focus on the growth and advancement of Persian painting culture and art. The research hypothesis suggests that the governance policy of Shahrukh and the Timurid princes, alongside their political and military strength and expansion, in addition to their attention to knowledge and art, laid the foundation for the growth and development of Persian painting in that era. Ultimately, the research concludes that despite the tensions within the Timurid government, through Shahrukh's efforts to overcome them, the establishment of social stability, and the enhancement of political and economic conditions—along with drawing from the experiences of the nation under their rule, adopting other schools of thought, and the efforts of the Timurid princes—led to the advancement and growth of Persian painting culture and art in Iran.

Keywords: Timurid Dynasty, Shahrukh, Timurid Princes, Persian painting.

EXTENDED ABSTRACT

This article examines how the political stability during Shahrukh's rule and the patronage of the arts by him and other Timurid princes contributed to the development of Persian painting. This artistic flourishing is presented as a culmination of shifts in the monarchy's priorities, moving from conquest and military campaigns to the patronage of the arts and intellectual pursuits. The research highlights Shahrukh's crucial role in fostering this golden age of Persian painting and explores the mechanisms by which Persian art reached new heights during this period.

The political climate during Shahrukh's reign was markedly different from that of his predecessor, Timur (Tamerlane). While Timur's conquests were characterized by military expansion and the establishment of a vast empire, Shahrukh focused on consolidating the territories and promoting cultural and intellectual growth. Shahrukh, the fourth son of Timur, took over the Timurid throne in the early 15th century and reigned for nearly fifty years. Unlike Timur, who built his legacy through warfare, Shahrukh concentrated on establishing a peaceful and stable environment within his empire, which in turn allowed for the flourishing of the arts (Khwandamir, 1974). The article emphasizes that this shift from military conquests to cultural development was a key factor in the advancement of Persian painting. Shahrukh and his successors understood that the stability of their dynasty could be enhanced not only through political means but also by cultivating a rich cultural legacy.

One of the most significant aspects of this cultural renaissance was the Timurid focus on Persian painting, particularly the miniature art form, which had already begun to take shape under earlier dynasties. However, it was during Shahrukh's reign that Persian painting reached new levels of sophistication and creativity. Shahrukh, along with key figures such as his son Baysunghur Mirza, actively supported artists, calligraphers, and scholars, establishing the city of Herat as a major cultural and artistic hub. Baysunghur Mirza, a prominent patron of the arts, is often credited with commissioning the production of some of the most famous Persian manuscripts, including the Baysunghur Shahnameh (Safa, 1997). This illuminated manuscript of the Persian epic stands as one of the finest examples of Persian miniature art, illustrating the deep connection between Timurid political power and artistic patronage.

Shahrukh's policy of supporting the arts was not limited to miniature painting alone. His reign witnessed a broader cultural revival that encompassed architecture, literature, and other forms of visual art. The Timurid court became a magnet for talented artists from across the Islamic world, and the influence of different regional styles merged to create a distinct Timurid aesthetic. The researchers argue that Shahrukh's governance, which balanced military strength with an emphasis on learning and the arts, was instrumental in creating the conditions necessary for this cultural renaissance (Amirkhani, 2004). The peace and stability achieved during his reign allowed for increased patronage of the arts, as artists and scholars were able to travel and exchange ideas freely between cities like Herat, Shiraz, and Samarkand.

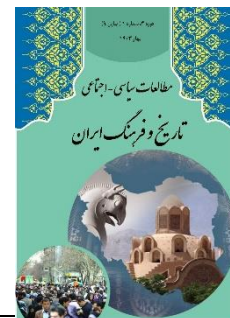
The Timurid period's advancements in Persian painting were also deeply influenced by earlier artistic traditions. Shahrukh and his court drew inspiration from the rich artistic heritage of Iran, including pre-Islamic Sassanian art, and the Mongol legacy introduced during the Ilkhanid period (Pakbaz, 2004). Additionally, the influence of Chinese art, particularly the delicate and intricate styles of Chinese painting and calligraphy, which entered Iran during the Mongol invasions, played a significant role in shaping Timurid art. The article emphasizes that the combination of these diverse influences, along with the political stability of the Timurid period, created the ideal environment for artistic innovation. By

synthesizing these artistic traditions, Persian painting under Shahrukh became more refined and sophisticated, characterized by its attention to detail, vivid colors, and intricate compositions (Barthold, 1987).

The research also highlights the role of other Timurid princes, such as Ibrahim Sultan and Ulugh Beg, in promoting the arts. Ibrahim Sultan, who ruled over Fars, was known for his contributions to Persian painting and book arts. His court in Shiraz became another important center for artistic production, and under his patronage, the Herat School of Painting further evolved (Azhand, 2008). Ulugh Beg, a ruler and astronomer, contributed to the intellectual life of the Timurid dynasty by establishing educational institutions and observatories, but he also supported the arts, recognizing the importance of cultural patronage alongside scientific inquiry (Samarqandi, 1986). These figures, alongside Shahrukh, played a vital role in fostering an environment where art could thrive.

The article suggests that the success of Persian painting during the Timurid era was not solely due to the availability of resources or patronage but also to the collaborative and competitive environment fostered by the Timurid princes. Artists working in cities like Herat, Shiraz, and Samarkand were exposed to a variety of artistic styles and techniques, which encouraged innovation and excellence. Moreover, the support of influential figures such as the Persian poet Jami and the scholar Mir Ali Shir Nawai contributed to the intellectual and cultural vibrancy of the period (Hafez Abru, 2001). The presence of such scholars at court provided artists with a wealth of literary and philosophical material to draw upon, further enriching the artistic output of the Timurid period.

In conclusion, the article presents a thorough examination of the political and cultural conditions that led to the flourishing of Persian painting under the Timurid dynasty, particularly during the reign of Shahrukh. It argues that Shahrukh's political strategies, which prioritized stability, education, and the arts, were key to the development of a vibrant artistic tradition that left a lasting legacy in the Islamic world. By shifting the focus of the Timurid court from conquest to cultural patronage, Shahrukh and his successors ensured that their dynasty would be remembered not only for its military achievements but also for its contributions to the cultural and artistic heritage of Iran. The research underscores the importance of political stability in creating the conditions necessary for artistic and intellectual growth and highlights how the Timurid period became a defining moment in the history of Persian painting.

بررسی اوضاع و شرایط حکومت تیموری در عهد شاهرخ و تأثیر او و امیرزادگان تیموری در اعتلای هنر نگارگری

سپیده زمانی راد^۱، عبدالعزیز موحد^{۲*}، غفار پوربختیار^۲

۱. دانشجوی دکتری گروه تاریخ، واحد شوشتر، دانشگاه آزاد اسلامی، شوشتر، ایران

۲. استادیار گروه تاریخ، واحد شوشتر، دانشگاه آزاد اسلامی، شوشتر، ایران

*ایمیل نویسنده مسئول: Movahed.2011@yahoo.com

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله

پژوهشی اصیل

نحوه استناد به این مقاله:

زمانی راد، سپیده، موحد، عبدالعزیز، و پوربختیار، غفار. (در دست چاپ). بررسی اوضاع و شرایط حکومت تیموری در عهد شاهرخ و تأثیر او و امیرزادگان تیموری در اعتلای هنر نگارگری. *مطالعات سیاسی - اجتماعی تاریخ و فرهنگ ایران*.

بررسی بنیان‌های حکومت تیموری از لحاظ اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی در عهد شاهرخ و تأثیر او و امیرزادگان تیموری در اعتلای هنر نگارگری از حکومت برآمده از ماوراءالنهر چگونه به این سیر رسید و پیامدهای آن به تعالی تمدن اسلامی ایرانی منجر گردید، چه عوامل و ابزاری سبب ساز این فرآیند شد عواملی هم چون حمایت‌های بی دریغ پادشاهان این دوره که به تدریج از جنگاوری و جهان‌گشایی، به سلاطینی علاقه مند شده به جلوه‌های هنری توجه نموده و خود از حامیان هنر تبدیل گردیدند. با به کار گرفتن دو عامل مهم شامل قدرت، و نفوذ نگرش هنری، عرصه جدیدی را در هنر نگارگری به ارمان آوردند بنابراین با این توضیح، هدف تحقیق بررسی اوضاع حکومت تیموری در دوره شاهرخ و عوامل حکومتی دوره او از لحاظ سیاسی، اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی و تأثیر عملکرد و توجه آن‌ها بر رشد و پیشرفت فرهنگ و هنر نگارگری ایران است. فرضیه تحقیق این بود که سیاست حکمرانی شاهرخ و امیرزادگان تیموری و قدرت یابی و گستردگی قدرت سیاسی و نظامی آنان از لحاظ سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و از طرف دیگر توجه آنان به علم و هنر زمینه رشد و توسعه هنر نگارگری در ایران در آن عصر را فراهم نمود. در نهایت، دستاورد تحقیق این بود که اینکه در نظام حکومت تیموری علیرغم تنش‌ها با اهتمام شاهرخ با غلبه بر آن‌ها و با ایجاد ثبات وضعیت اجتماعی و ارتقای اوضاع سیاسی و اقتصادی و با توجه به تجارب ملت تحت حکومت خود و بهره‌گیری از مکاتب دیگر و تلاش امیرزادگان باعث پیشرفت و رشد فرهنگ و هنر نگارگری در سرزمین ایران گردید.

کلیدواژگان: حکومت تیموری، شاهرخ، امیرزادگان تیموری، نگارگری.

© ۱۴۰۳ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

مقدمه

نقش پر رنگ و اساسی حاکمیت تیموری بر هنر و نگارگری در ایران به بهترین وجه ممکن مشهود است. و اینکه چه نقش و عامل بی بدیلی در معرفی هنر خود ابراز نمود. با وجود آشفتگی‌های اجتماعی و ویرانی‌ها و وضع نامناسب، این دوره عصر طلایی هنر تیموری نام گرفته است. اعتلای فرهنگی و هنری این دوره را مرهون حمایت و علاقه شاهان تیموری یکی از حاکمان مؤثر در تحولات نهادهای فرهنگی این دوره شاهرخ و اخلاف خود همانند ابراهیم سلطان و بایسنقر و بایقرا هستیم. با مشاهده این پدیده بسیار جالب به نظر می‌رسد که جانشینان تیمور پیش از آن که به اندیشه جنگ و امور نظامی باشند به هنر و علم توجه می‌کردند و این شیوه برای جامعه آن روز ضروری به نظر می‌رسید و خود نوعی تدبیر سیاسی به شمار می‌رفت چنانچه به عنوان «رنسانس عصر تیموری» در تاریخ این دوره معروف گردید. برخی معتقدند که سلاطین تیموری جماعتی لطیف طبع و فضایی دانش پژوه و دوستدار علم بودند. با این حال تبیین تحولات مهم فرهنگی در چنین شرایطی نیازمند شناخت و تحلیل عوامل متعددی است. به واقع این دوره یکی از دوره‌های رشد و شکوفایی هنر و فرهنگ در تاریخ جهان اسلام و ایران بود که حتی می‌توان دوران رنسانس فرهنگی و هنری را به دوره تیمور و جانشینانش و به خصوص شاهرخ تیموری و بعدها سلطان حسین بایقرا نسبت داد. بیشتر امیرزادگان تیموری هنردوست و فرهیخته بودند که عامل مهم در گسترده‌گی و گسترش و رواج این هنر بودند.

با به حکومت رسیدن تیموریان، تیمور مؤسس این سلسله مرزهای نظام را در سرتاسر آسیای مرکزی، ایران، منطقه شام و با شکست عثمانیان در منطقه آناتولی و آسیای صغیر و همچنین بخش‌هایی از هندوستان گسترش داد. در پی دوران تثبیت حکومت تیموریان رهبران حکومت به هنر علاقه مند شدند و به دنبال آن هنرهای متعدد را مورد نظر قرار دادند که هنر نگارگری یکی از آنها بود. با حمایت رهبران حکومت تیموری هنر نگارگری در این دوره برای رشد و شکوفایی خود از عناصر هنر مانوی ایران پیش از اسلام و سبک‌های نقاشی چین که در عصر مغول وارد ایران شده بود، و همچنین عناصر مختلف هنری در آسیای مرکزی مورد جذب و اقتباس قرار داد و سرانجام سیر تکاملی آن را طی نمود و مفاهیم هنری عصر تیموری، هنرنگارگری در جوامع اسلامی را تحت تأثیر خود قرار داد. نگارگری عصر تیموری را تلفیقی از دستاوردهای مکتب‌های هنری شیراز، بغداد و تبریز می‌توان برشمرد و به واسطه آن زمینه رشد هنر نگارگری در این دوره را فراهم ساخت.

اینکه چه پارادایمی این تحول را در یک نظامی که با یورش و خونریزی به همسایگان و تمدن‌های دیگر شروع نمود کارکرد داشت. می‌توان به علاقه مندی خود امیران و عنصر ایرانی که در کنار آن‌ها قرار گرفت اشاره کرد. علاوه بر این حمایت‌های فرهنگی - مذهبی تیموریان از تحولات و نقاط عطف در هنر نگارگری بود. تیمور به عنوان بنیانگذار سلسله در این راستا کوشید با حمایت از اهل علم، هنر و دانش و کشاندن آن‌ها به شهر سمرقند، آن را به یکی از بزرگ‌ترین مراکز علمی، هنری و فرهنگی جهان اسلام تبدیل کند، تلاش و حمایت عمده از سوی نوادگان تیمور از جمله شاهرخ فرزند وی، بایسنقر میرزا، اسکندرسلطان، ابراهیم سلطان، سلطان حسین بایقرا و وزیر لایقش امیرعلیشیر نوایی و اشراف زادگان تیموری، در آثار هنری آن دوران که همگی نشانگر زندگی و فرهنگ شرقی دنیای اسلام است، چه نقش بسزایی ایفا و تا چه اندازه در این مهم تأثیر داشتند. امیران تیموری که به طور فعال حامی هنرمندان سرزمین‌های مختلف اسلامی شدند به گونه‌ای که شهرهای شیراز و بخصوص هرات از شهرت خاصی برخوردار گشت. چنانکه عده زیادی از هنرمندان به این محل سوق داده شد، هنر نگارگری دوره تیموری تا حد زیادی تحت تأثیر رویدادهای سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و مذهبی بوده و تأثیر این تغییرات و دگرگونی‌ها را در درون هنر نگارگری این دوره که در برگزیده خصوصیات خاصی بوده است.

هدف تحقیق: بررسی دوره حکومت تیموری در دوره شاهرخ و عوامل حکومتی دوره او از لحاظ سیاسی، اجتماعی و تأثیر عملکرد و

توجه آن‌ها بر فرهنگ و هنر بخصوص هنر نگارگری است.

سؤال تحقیق: بررسی اوضاع و شرایط حکومت تیموری در عهد شاهرخ و تأثیر او و امیرزادگان تیموری در اعتلای هنر نگارگری

چگونه بود؟

فرضیه تحقیق: سیاست حکمرانی شاهرخ و امیرزادگان تیموری و قدرت یابی و گستردگی قدرت سیاسی و نظامی آنان از لحاظ

سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و از طرف دیگر توجه آنان به علم و هنر زمینه را برای رشد و توسعه تیموریان در آن عصر را فراهم نمود.

تعریف واژه‌ها و بیان مفاهیم

حاکمیت تیموری: پادشاهی تیموری یا گورکانی (۸۸۵-۷۴۹ ش / ۱۵۰۶-۱۳۷۰ م) یک حکومت تاتار و مؤسس دودمان تیمور لنگ

و قلمرویی گسترده و دولتی بزرگ ایجاد کرد.

شاهرخ: امیر تیموری و فرزند تیمور و نقش بسزایی در اعتلای سیاسی و فرهنگی و هنری و تیموریان داشت. وی موفق شد نظام

تیموری را به اوج ترقی از لحاظ سیاسی اجتماعی و فرهنگی و هنری برساند.

امیرزادگان تیموری: امیرزادگان نقش مهمی در اعتلای فرهنگ و هنر دوره تیموری ایفا نمودند و بدون وجود آنها شاید موجودیت

عنصر هنری و به خصوص نگارگری پدیدار نمی‌گشت (Abd al-Razzaq Samarqandi & Nava'i, 1975; Yarshater, 1955). دربارهای

شاهرخ و بایسنغر در هرات، خلیل سلطان و آغ بیگ در سمرقند، میرانشاه و پسرانش در تبریز، اسکندر بن عمر شیخ و ابراهیم سلطان بن شاهرخ

در شیراز، از مراکز گردهمایی شاعران و ادیبان بود (Amir Ali Shir & Herati, 1984; Samarqandi, 1958).

نگارگری: هنرپروری و هنر دوستی امیران و شاهزادگان تیموری بسیار منحصر به فرد بود. و هنرمندان را از هر جا بسوی خود فرا

می‌خواندند که جهشی بزرگ در نگارگری ایران به وجود آمد (Pakbaz, 2004).

متغیر تحقیق: شرایط سیاسی، فرهنگی تیموریان و تأثیر آن بر هنر نگارگری در عهد تیموریان و نقش امیران و امیرزادگان تیموری

در حمایت از این هنر.

بررسی منابع دوره تیموری

«جغرافیای حافظ ابرو، ۸۱۷ق»، شهاب الدین عبدالله بن لطف الله، مشهور به حافظ ابرو، (متوفای ۸۳۳ق)، در زمینه جغرافیا

و گوشه ای از تاریخ ایران و برخی از بلاد اسلامی است که در زمان شاهرخ و به نام وی تألیف شده است. از سبک تنظیم مطالب معلوم می‌شود

که وی از آثار مکتب کلاسیک بلخی اصطخری بهره گرفته است (Hafez Abru, 2001).

ظفرنامه شرف الدین علی یزدی (۷۹۰ - ۸۵۸ق)، این کتاب مهم ترین یادگار توانای شاعر، نویسنده، مورخ، ریاضی دان و عارف

برجسته قرن هشتم و نهم هجری است. به دستور ابراهیم میرزا در سال ۸۲۸ق، در شیراز شروع به نوشتن آن کرد. نویسنده در این کتاب به

شرح ماوقع دوره حاکمیت تیموری پرداخته است که دوره شاهرخ و جانشینان او از اهم موارد آن است (Yazdi & Bernyakov, 1972).

حبیب السیر (۸۸۰ - ۹۴۲ق) خواندمیر، از نزدیکان و مقربان سلطان حسین بایقرا بود و همواره از حمایت‌های او در تألیف آثارش

بهره مند می‌شد. در شمار برجسته ترین مورخان عصر تیموری به شمار می‌رود. نثر خواندمیر روان و ساده، اما در برخی موارد مصنوع است و

تا حد زیادی تحت تأثیر روضه الصفا، اثر جدش میرخواند، قرار دارد (Khwandamir, 1974).

بررسی اوضاع اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی حاکم در عصر تیموری و هم زمان با عصر شاهرخ

اوضاع اجتماع

در تاریخ ایران مشکلات، منازعات و تشنج نظامی، سیاسی زیاد بود، بطور مشخص سده هشتم و نهم ه.ق یعنی تقریباً از آغاز انقراض سلسله ایلخانی ۷۳۶ تا روی کار آمدن اسماعیل صفوی در ۹۰۷ یکی از ادوار آشفته و پرکشاکشی در زندگی اجتماعی مردم ایران بود. در این دوران پرفراز و نشیب مردم ایران بارها دچار مشکل شدند. طبیعتاً این تشنجه‌ها در همه ارکان زندگی اجتماعی مردم تأثیر گذاشت. ایرانی‌ها به جنگ و منازعه با یکدیگر درگیر و به تخریب و غارت شهرهای بزرگ مشغول بودند. همین تفرق سیاسی و نبود یک حکومت مرکزی در ایران باعث شد که امیر تیمور گورکانی نهایت استفاده را ببرد و موفق شود در سال ۷۸۲ نخستین فتوحاتش را در ایران آغاز کند (Malfajani, 2022).

به خصوص در فاصله بین سال‌های ۷۳۶ تا ۷۷۱ که تیمور در سمرقند قدرت را به دست گرفت و بر تخت سلطنت خروج کرد. اوضاع اجتماعی ایران در این دوران واقعاً در نهایت آشفتگی بود، امیران، بزرگ زادگان ترک و مغول در حال مناقشه و رد و بدل کردن امر حکمرانی بودند.

با روی کار آمدن تیموریان (۷۷۱ تا ۹۱۱ ق/ ۱۳۷۰ تا ۱۵۰۶ م)، موج دیگری از استیلا اقوام بیگانه در ساحت جغرافیای سیاسی ایران آغاز شد. تیمور گورکانی در طی ۳۶ سال فرمانروایی قلمرو وسیعی را به وجود بیاورد و اینها باعث شد که بعد از فروکش فتوحات سعی نمود با کمک فرزندانش آرامش در امپراطوری برقرار کند یکی از حاکمان مؤثر در تحولات این دوره شاهرخ بود. در سال‌های ۸۱۸ تا ۸۵۰ که دوران دوم حکومت تیموری در عهد شاهرخ یک آرامش و ثبات سیاسی اجتماعی نسبی در بخش‌های زیادی از ایران به وجود آمد. در یکی از حاکمان مؤثر در تحولات این دوره شاهرخ بود.

دوران شاهرخ که برخلاف پدرش پادشاهی نرم خو و ملایم طبع بود، مردم وضع بهتری پیدا کردند. او پنجاه سال بر ایران حکومت کرد و در این مدت مردم ایران به خصوص مردم نواحی شرق در آسایش و آرامش نسبی بودند، دلیل این امر آن بود که شاهرخ و فرزندان به آرامش، راحتی، و آبادانی کشور اهمیت زیادی می‌دادند. این آرامش و امنیت سبب بهتر شدن اوضاع اجتماعی ایران شد. اما پس از مرگ او در سال ۸۵۰ ق. به سبب اختلال در امور مملکت و مردم در بیشتر مناطق، به خصوص هرات قحطی به وقوع پیوست. چنان که قیمت یک خروار گندم به مبلغ چهارصد دینار کبکی رسید. (Samarqandi, 1986; Samarqandi, 2004).

وضعیت سیاسی

تیمور گورکانی بعد از تلاش‌های مفصلی که در منطقه ماوراءالنهر به عمل آورد با شجاعت و با درایت موفق شد در سال ۷۷۱ ق قدرت را در سمرقند به دست بگیرد و بر ماوراءالنهر حاکم شد و ده سال بعد به سمت ایران لشکر کشید. این واقعه در زمانی است که در سال ۷۳۶ بعد از تجزیه سلسله ایلخانان، و مرگ ابوسعید بهادرخان، آخرین ایلخان مغول که بر ایران حکومت می‌کرد انجام گرفت. بعد از فوت او نظام ملوک الطوائفی جایگزین شد و به جای قدرت متمرکز ایلخانان ۸ تا ۹ سلسله محلی و مستقل در شمال، شرق، جنوب و غرب کشور ایران تأسیس شد.

امیر تیمور لنگ پس از ۳۶ سال سلطنت و برجا گذاشتن قلمروی گسترده، در ۸۰۷ در اترار درگذشت (Khwandamir, 1938). از فرزندان ذکور وی، عمر شیخ و جهانگیر در زمان حیات تیمور درگذشتند و میرانشاه و شاهرخ نیز چون مورد توجه پدر نبودند، به جانشینی انتخاب نشدند (Mu'in al-Din & Aubin, 1957) و تیمور، پیرمحمد جهانگیر را که در آن زمان والی کابل بود، به جانشینی خود برگزید (Ghiathi & Hamedani, 1975; Taj al-Salmi, 1955). سیاست تیمور در اداره شهرهای تسخیر شده، واگذاری حکومت هر ولایت به

یکی از اعضای خاندانش یا حکام محلی مورد اعتماد و قرار گرفتن خودش در رأس همه امور بود (Jafari et al., 2014) با اعلام خبر مرگ تیمور، این امیرزادگان و مدعیان سلطنت، بر سر جانشینی او به کشمکش پرداختند.

خلیل سلطان با مخالفت سایر امیران قدرتمند تیموری، از جمله امیرشاه ملک و امیرشیرخ نورالدین، و دیگر مدعیان حکومت روبرو شد. (Ibn Arabshah & Nejati, 1977) اما نتوانست حمایت لشکریان را جلب کند و ناگزیر به شاهرخ پیوست و سپس در هرات به دستور او به قتل رسید (Hafez Abru, 2001; Mir Khwand & Mohaddes, 2000). البته نظری دیگر هست که می‌گوید خلیل سلطان در ۸۱۴ به مرگ طبیعی درگذشت (Hafez Abru, 2001).

در آخر کار، چهارمین پسر او شاهرخ توانست خویشان و نزدیکان خود را وادار کند تا حکومت او را تصدیق کنند. دولت شاهرخ در نتیجه کفایت و کاردانی او مدت‌ها دوام یافت و دربار و جانشینانش از بهترین مراکز علم و ادب و هنر شد و در اثر شایستگی او و فرزندانش دوره درخشان دیگری در تاریخ تمدن ایران به وجود آمد. فرزندش اسکندر سلطان «نوه تیمور، اسکندر بن عمر شیخ پس از مرگ پدر بزرگش حکمرانی بر شهر یزد را از عموی خود شاهرخ دریافت کرد و عازم یزد شد.

شاهرخ که توانسته بود از سرزمین‌های از هم گسیخته، قلمرو تقریباً یکپارچه‌ای فراهم سازد، با همسایگان و رقیبانش روابط دوستانه برقرار کرد چنان که سفیرانی از چین، هند، شروان و دشت قپچاق به دربار او آمد و رفت داشتند (Hafez Abru, 2001). شاهرخ در هرات خود را وارث تخت پدر نامید و به سبب اقتدار و کفایتش توانست تا اندازه‌ای بر دیگر مدعیان چیره شود. پیرمحمد در شیراز، بر خلاف برادرانش، حمایتش را از شاهرخ که ناپدری اش نیز بود، اعلام کرد (Hafez Abru, 2001; Mir Khwand & Mohaddes, 2000). در همین زمان، درگیری و کشمکش میان مدعیان حکومت، یعنی پسران عمرشیرخ (رستم، اسکندر، پیرمحمد و بایقرا) و پسران میرانشاه (عمر و ابابکر و خلیل سلطان) آغاز شد (Hafez Abru, 2001; Mir Khwand & Mohaddes, 2000).

شاهرخ با این که بسیاری از امیران، هم چون امیرشاه ملک و حاکمان محلی، از او حمایت می‌کردند، از درگیری مستقیم با افراد خاندانش اجتناب کرد و به سروسامان دادن هرات مشغول شد. در همان زمان در تبریز و اصفهان و شیراز و کرمان و سبزواری، به سبب بی‌کفایتی خلیل سلطان و درگیری مدعیان جانشینی، آشوب شده بود (Hafez Abru, 2001). خلیل سلطان پس از چهار سال حکومت در سمرقند و از بین بردن خزاین تیمور، گرفتار خدایداد حسینی، والی ماورای سیحون، شد. شاهرخ در ۸۱۱ به ماوراءالنهر لشکر کشید، خدایداد را کشت و خلیل سلطان را پس از رهایی به ری فرستاد و سمرقند را به آلف بیگ داد (Samarqandi, 1958).

شاهرخ و روابط با سایر بلاد

در فاصله سال‌های ۸۱۳-۸۱۴ ق/ ۱۴۱۰-۱۴۱۱ م. برادر بزرگ تر اسکندر که حکمران شیراز بود، درگذشت و حکمرانی شیراز نیز به اسکندر رسید و تا سال ۸۱۸ ق. حاکمیت شیراز را از آن خود می‌سازد. اسکندر حامی هنر بود. او برجسته‌ترین هنرمندان زمان را در شیراز گرد آورد و به یاری آنان بود که گام نخست در تحول کتاب نگاری عهد تیمور برداشته شد. (Pakbaz, 2004) و بدین ترتیب «شیراز نخستین مرکز معتبر هنری در کشور گردید.» (Korkian et al., 2009). از این پس، شیراز و پیرامون آن در اختیار تیموریان قرار گرفت. تیموریان منشأ تاتار داشتند و از این پس خصلت‌ها و ویژگی‌های زندگی آن‌ها در فارس و پیرامون آن حضور یافت و پیدا و پنهان در فرهنگ این منطقه تأثیر گذاشت. فرهنگ ایرانی مورد نظر آل اینجو و فرهنگ عربی مورد توجه آل مظفر و فرهنگ ترکی آل تیمور در مکتب نگارگری شیراز تأثیر گذاشتند.

در ۸۲۳ ق / ۱۴۲۰ م شاهرخ که قصد رسیدگی به امور آذربایجان را داشت و با سپاه خود در ری استقرار یافته بود، ابراهیم سلطان را فرا خواند. وی پس از چندی برای یاری پدر با لشکر خود به اردوگاه او در آن شهر ملحق گردید و چون به سلطانیه رسیدند، ابراهیم سلطان

مأمور تسخیر مراغه شد. یک سال بعد (۸۲۴ ق / ۱۴۲۱ م) در تبریز به اردوی شاهرخ پیوست و با امیر غیاث الدین شاه ملک به تسخیر نخجوان مأمور گردید و چون از این لشکرکشی پیروزمندانه بازگشت، مأمور گوشمالی علیکاجالق و سید احمد دیزک (یا جلگاء خالق و سیدی احمد) که از ترکمانان شورشی بودند، گردید و از عهده این کار نیز به خوبی برآمد و همراه امیرشاه ملک نزد پدر شتافت. در همین زمان شاهرخ که پس از سامان دادن به اوضاع شمال غرب ایران، آهنگ بازگشت خراسان کرده بود، در نزدیکی قزوین ابراهیم سلطان را مرخص کرد و به فارس فرستاد (Fasih Khafi & Farrokh, 1960; Samarqandi, 1986).

چندی از بازگشت ابراهیم سلطان از آذربایجان و استقرار او در شیراز نگذشته بود که دیگر بار آهنگ گوشمالی فرمانروایان خوزستان کرد و با لشکر خود بدان سو رفت. نخست حویزه (هویزه) و دزفول را تصرف کرد و سپس به محاصره قلعه شوشتر پرداخت، اما به دستور شاهرخ دست از محاصره برداشت و به شیراز بازگشت. در ۸۲۵ ق دیگر بار به آن ایالت رفت و سراسر آنجا را به تصرف درآورد و خبر آن را به آگاهی شاهرخ رساند (Ghafari Qazvini, 1964; Samarqandi, 2004).

ابراهیم سلطان در ۸۲۷ ق لشکری بسوی لرستان فرستاد. در جنگی که روی داد، غیاث الدین بن کاووس بن هوشنگ آخرین فرمانروای اتابکان لرستان به سختی شکست خورد و آواره شد و بدین ترتیب این سلسله به دست او منقرض شد (Ghafari Qazvini, 1964; Lane-). در اوایل ۸۳۲ ق / ۱۴۲۸ م ابراهیم سلطان به آهنگ تصرف هرمز راه جنوب در پیش گرفت و چون به آن حدود رسید، قلعه منوجان را محاصره کرد، اما جنگی در نگرفت و پس از چندی به شیراز بازگشت (Fasih Khafi & Farrokh, 1960). در همان زمان خبر عصیان اسکندر بن قریوسف از آذربایجان به شاهرخ رسید و او بی درنگ برای سرکوب وی به سوی آذربایجان شتافت. به گفته مورخان این بار هم ابراهیم سلطان با نیروی خود در ری به پدر ملحق شد. در این ملاقات، شاهرخ که آوازه خوشرفتاری و مردم‌داری فرزند را شنیده بود، وی را مورد تحسین و نوازش قرار داد. در همین سفر بود که در سلطانیه به فرمان شاهرخ با نیروی همراهش در برانغار (میمنه سپاه) جای گرفت و در همین موضع با ترکمانان جنگید و آنان را هزیمت داد. پس از این جنگ شاهرخ که خود از امور آذربایجان فراغت یافته بود، به ابراهیم و دیگر امرایی که به وی پیوسته بودند رخصت مراجعت داد (Fasih Khafi & Farrokh, 1960; Khwandamir, 1974). ابراهیم سلطان در ۸۳۸ ق به بیماری سختی گرفتار شد که معالجه پزشکان در بهبود او ثمری نداد و سرانجام در ۴ شوال همان سال در شیراز درگذشت.

با مرگ قریوسف ترکمان در ۸۲۳، شاهرخ حدود یک سال تبریز را در اختیار داشت و سه بار نیز به آذربایجان لشکر کشید که آخرین بار در ۸۳۹ بود ولی با وجود این پیروزی‌ها، نتوانست آنجا را مطیع سازد و شاهرخ مجبور شد فقط به ذکر نامش در خطبه‌هایی که در آذربایجان خوانده می‌شد، بسنده کند. وی در اواخر عمر با شورش سلطان محمد، پسر بایسنغر و حاکم ری، مواجه شد و با وجود بیماری، به تشویق همسرش گوهرشاد آغا بیگم، در ۸۵۰ به آنجا لشکر کشید. سلطان محمد گریخت.

در پانزده سال بعد، به تدریج قدرت شاهرخ در خارج از مرزهای خراسان فزونی یافت. اما او هیچگاه نتوانست قدرت تیموریان را در خارج از مرزهای ایران و ماوراءالنهر تثبیت کند. شاهرخ با وجود کامیابی‌هایش در سامان دادن به امور داخلی و از بین بردن رقیبان، پس از قدرت گرفتن ترکمانان قراقوینلو در آذربایجان، نتوانست اقتدار خویش را در آنجا حفظ کند. چون از بیم پسران قریوسف، کسی حکومت آذربایجان را نمی‌پذیرفت (Samarqandi, 1958). شاهرخ پس از ۴۳ سال سلطنت، در ری درگذشت (Samarqandi, 1986).

وضعیت اقتصادی

بی‌گمان یکی از مهم‌ترین عوامل شکوفایی یک جامعه به لحاظ فرهنگی و اجتماعی، شرایط مساعد اقتصادی است. در این دوره وضع اقتصادی به مرتبه‌ای پیشرفته رسید که با وجود همه مصائب و ناکامی‌ها موجبات رونق همه جانبه امور فرهنگی و عمران و آبادانی فراهم

شد. گذشته از ثروت‌های انبوهی که از راه غارت اموال شکست خوردگان به دربار تیمور سرازیر می‌شد، شرایط مساعد اقتصادی و بازرگانی هم از عوامل شکوفایی این دوره است. بیشترین اطلاعاتی که از این دوره در دست است، از گزارش کلاویخو است که در سفرنامه خویش آورده است. جانشینان تیمور نیز برای جبران زیان‌های گذشته می‌کوشیدند. آنان برای تأمین رفاه مردم و بهبود وضع اقتصادی زراعت و تجارت را توسعه دادند گفته اند که شماری از حکم رانان تیموری، از جمله شاهرخ و الغ بیگ، توجه خاصی به سیستم‌های آبیاری داشتند و به بازسازی این تأسیسات می‌پرداختند (Clavijo & Rajabnia, 1958).

از علل شکوفایی نسبی اقتصاد در این دوره این است که «تیمور و بازماندگان او، علی‌الخصوص شاهرخ دستور بازسازی راه‌ها را دادند و در تمامی راه‌ها بام ساخته شد. همچنین آنان رباط‌های عالی و خوانق زیاد بنا نهادند. و در تمامی این راه‌ها راه‌داران و مستحفظان قرار دادند که این مأموران همراه با عده‌ای در رباط‌ها ساکن بودند و از راه‌ها نگهبانی می‌کردند تا اگر دزدان به کاروانی بتوانند از عهده آن‌ها برآیند.» (بریون، ۱۳۷۱: ۲۹۳) گفته می‌شود که در این دوره به ویژه در دوره شاهرخ تا حدودی تجارت مخصوصاً تجارت تا چین گسترش یافته بود. «البته هر گاه سنجشی میان واردات و صادرات به عمل آوریم، به وضع نابسامان و اسفناک صادرات به خوبی آشنایی می‌یابیم و ملاحظه خواهیم نمود که کار رد و بدل کردن کالا در میان نبوده و وضع تا اندازه زیادی یک طرفه می‌باشد.» (Jami, 1962).

اوضاع فرهنگی، هنری

با اوج گیری فعالیت‌های فرهنگی و هنری و پیدایی آثار ارزشمند و ظهور هنرمندان کارآمد و بی‌مانند در دوره تثبیت حکومت تیموریان حاصل سیاست فرهنگی هنری این دوره موجبات اعتلاء فرهنگی گردید. آنچه خاطره فرمانروایان تیموری را در تاریخ جاودان ساخته، نه جنگ طلبی و جهان‌گشایی بلکه بی‌تردید آثار هنری به جا مانده از روزگار ایشان است.

دربارهای هرات، سمرقند، شیراز، تبریز و اصفهان به سبب هنرپروری و هنرمندی فرمانروایان تیموری، محل تجمع و آمد و شد هنرمندان و ادیبان برجسته بود (Hekmat, 2001). هر چند جانشینان تیمور به لحاظ ساختار حکومتی وارث تشکیلاتی بودند که تیمور براساس سنن مغولی بنا نهاده بود، به سبب نبود حکومتی متمرکز، به خصوص پس از شاهرخ، و تجزیه قلمرو تیمور در نیمه دوم سده نهم، تشکیلات او نتوانست بر آن اساس باقی بماند. تفاوت اساسی در ساختار حکومتی جانشینان تیمور با خود او، رجحان دادن قوانین اسلامی بر قوانین مغولی (یاسا) بود که پس از آن که شاهرخ، در ۸۱۵ قوانین یاسا را لغو و فقه اسلامی را جانشین آن‌ها کرد، رایج گردید. پس از او نیز بیشتر فرمانروایان تیموری، از جمله ابوسعید و سلطان حسین بایقرا، به رعایت سنن اسلامی پایبند ماندند (Ibn Arabshah & Nejati, 1974; Khwandamir, 1977).

تیمور شخصاً دوست دار علما و دانشمندان بود. «شرف الدین علی یزدی معتقد است جهانگشاهی یکی از لوازمش همین کشت و کشتارها و قتل و غارت هاست که در سیره تمام سلاطین و فرماندهان نظامی قابل مشاهده بود. ولی یک وجه غالبی در شخصیت امیر تیمور بود که همان فرهنگ دوستی و علاقه زیاد به عرفا، صوفیان هنرمندان و... بود و از طرفی هم خود را مسلمان و مقید به دین اسلام می‌دانست و رعایت حال علمای سادات و علمای شیعه را می‌کرد و سعی می‌کرد امنیت را در سراسر امپراطوری برقرار کند تا تجارت و بازرگانی رونق بگیرد. چون به هنر و فرهنگ بسیار دلبستگی داشت، هر جا سراغی از هنرمند و فاضلی می‌دید، آن‌ها را جذب می‌کرد و به سمرقند مهاجرت می‌داد و دوره‌ای از شکوفایی در هنر و فرهنگ شکل گرفت.» (Amirkhani, 2004).

در همین ارتباط و در راستای این موضوع تیمور شایسته ترین فرزند خود یعنی شاهرخ را در شهر هرات مرکز خراسان بزرگ حاکم کرد. از آنجایی که فرزندان تیمور هم وجه غالب آن‌ها فرهنگ دوستی و هنر دوستی بود، یا خودشان اهل هنر و شعر و خطاطی بودند و یا از هنرمندان و فرهیختگان حمایت می‌کردند، سبب شد تا این سیره سیاسی و فرهنگی امیر تیمور رواج یابد.

ظهور هنرمندان توانایی که هر یک در دوره خویش از نوادر روزگار بودند بدون تردید در اوج گیری هنر این دوره تأثیر مستقیم داشت. در قالب اجتماع بزرگی که از هنرمندانی با فرهنگ‌ها و آداب و رسوم مختلف و متفاوت شکل گرفت، فرصتی برای تعامل و تبادل اندیشه میان آن‌ها فراهم شد. این آثار سرمشق هنرمندان دوره‌های بعدی نیز شد که سبب شکوفایی بیشتر هنر شد، چنان که معماری مسجد سمرقند سرمشق معماری مساجد دوره‌های بعدی شد و یا شیوه‌ای که استاد عبدالحی در نقاشی با خود از بغداد آورده بود بر همه نقاشان بعدی تأثیر گذاشت. در عصر شاهرخ گروهی از نام‌آورترین رجال ایرانی به ظهور رسیدند (Kavousi, 2009).

حکمرانان و شاهزادگان تیموری

شاهرخ بن تیمور

شاهرخ هرات را که خود مدت‌ها حاکم آنجا بود به پایتختی بر گزید و این شهر را پرورشگاه هنر ساخت و به ترمیم ویرانی‌هایی که به دست پدر پدید آمده بود پرداخت. گوهرشادآغا زن او نیز حامی هنرمندان بود و فرمان داد تا مسجدی در کنار مقبره حضرت رضا(ع) در مشهد بسازد که به نام او مشهور است. در زمان شاهرخ به علت استقرار آرامش و کاهش یافتن فعالیت‌های جنگی، فعالیت‌های فرهنگی بیش از گذشته توسعه یافت (Safa, 1997).

شاهرخ شروع کننده فرایندی است که نتیجه اش تبدیل شدن هرات به شهر نمونه فرهنگی در دنیای اسلام است. دوران حکومت تقریباً نیم قرن وی (۸۰۷ - ۸۵۰ ه ق) طلوع خورشیدی است بر تمامی گوشه‌های تاریخ تمدن فراموش شده هرات. شاهرخ طریقه‌ای را پایه گذاری نمود که شاهان دیگر تیموری در تداوم آن حرکت کردند و به دستاوردهای بی نظیر رسیدند. او ابتدا به ایجاد و آوردن امنیت سراسری در قلمرو وسیع حکومتش کوشید. به تمامی امرای محلی که تحت حاکمیت او قرار داشت فرصت داده شد در تلاش ترقی منطقه تحت امریتش باشند. تأمین امنیت یک فاکتور اساسی نزد شاهرخ به حساب می‌آمد (Asfizari, 1959).

علاقه وافر شاهرخ به علم دانش سبب شده بود که هرات مرکز علمی آن زمان شود. سعی او در احیاء مبانی سنت و اهتمام در تقویت ظاهر شریعت وی را به توسعه مساجد و مدارس وا داشته بود. امرا و نزدیکان او نیز به دلیل خوشنودی اش به بنای مساجد و مدارس پرداختند که این امر موجب رونق کار اهل هنر از معمار و نقاش و خطاط در آن عصر گشت.

به دلیل آرام شدن اوضاع سیاسی و مدیریت قاطع شاهرخ میرزا، فرصتی به دست آمد که در آن به رتق وفتق امور فرهنگی بپردازند، توسعه و پیشرفت فرهنگی در هرات، از دوره شاهرخ آغاز گردیده و در دوره‌های بعدی این توسعه با آزادی‌های نیز همراه شده است. شکوفایی فرهنگی زمینه‌ای را فراهم کرد تا آزاد اندیشی دینی و مذهبی نیز جای برای خود در امپراطوری تیموری تاحدی اندک باز کند و این تفکر نهادینه شود که علاوه بر مذهب حاکم مذاهب دیگر نیز حق آزادی داشته باشند (Samarqandi, 1986).

عصر شاهرخ در حقیقت گام نخست این پویایی فرهنگی بود و این جریان خلاق هر چه از عمرشان می‌گذشت شکوفایی فرهنگی را در قبال داشت. سلاطین بعد از شاهرخ میرزا، نیز به صورت جدی از این جریان و اوضاع در حال بهبود فرهنگی حمایت می‌کردند. خوشبختانه بافت اجتماعی و فرهنگی هرات نیز پذیرای یک چنین فضایی بودند، زیرا فصول کهن تاریخ این سرزمین، روحیه تمدنی داشتند و از کم اندیشی‌ها و تنگ نظری‌های افراطی به دور بودند. اینها در واقع عواملی بودند که عصر شاهرخ میرزا را به عنوان تولد دوباره تمدن و فرهنگ در هرات ثبت تاریخ نمود. از قرار معلوم، شاهرخ خوشنویسان و هنرمندانی را که برای اسکندربن عمر شیخ کار کرده بودند نیز استخدام کرد.

اسکندر سلطان میرزا

با به قدرت رسیدن تیمور و جانشینانش، تلاشی فراگیر انجام گرفت، تا منابع هنری قلمرو آنان به صورت فرهنگ شاهانه‌ای همچون تجلی هنر پیشینیان و همسایگان قلمرو خود به وجود آید (Heravi, 2002). از این رو تیمور با ساخت بناهای با شکوه و عظیم و پرداخت

هزینه‌های بالا توانست آثار پدید آمده را هم چون پوشش‌های جواهر نشان بیاراید. این ویژگی در تمامی قلمرو تحت سیطره تیمور و جانشینانش گسترش یافت و بناهای با شکوه با نمای کاشی کاری رنگارنگ آراسته شد (Barthold, 1987).

تیموریان در قرن نهم هجری قمری با اخذ عناصر فرهنگی سایر ملل به رشد هنر همت گماشتند. در شیراز اسکندر سلطان پسر برادر شاهرخ که فردی خوش مشرب، خوش طبع و اهل شعر بود حاکم شد. در حقیقت گرایش و رویکرد اسکندر سلطان به عالم هنر باعث شکل گیری مکتب شیراز شد. اسکندر سلطان هنرمندان برجسته‌ای اعم از نقاش، خطاط، تذهیب کار، جلدکار که قبل از تیموریان در دربار آل جلایر بودند، گرد هم آورد و آنها را در دربار خود به کارهای هنری، مخصوصاً کتاب آرایبی نسخه‌های مختلف مشغول ساخت. علاقه اسکندر سلطان به مصاحبت با علما و دانشمندان به ویژه منجمان در انتخاب نسخه‌ها برای کتاب آرایبی بسیار مؤثر بود (Azhand, 2008).

الغ بیگ میرزا بن شاهرخ

الغ بیگ در روزگار شاهرخ از ۸۱۲ تا ۸۵۰ بر ماوراءالنهر حکومت می‌کرد و در سمرقند دربار با شکوهی داشت که محل تجمع علما و دانشمندان بود. او نیز مثل پدر علاقه مند و آراسته به علم و ادب و هنر بود. ریاضیات و نجوم و هیئت را خوب می‌شناخت. و در سمرقند برای تأمین رصدخانه تلاش فراوان کرد. در سال ۸۲۳ زیچ معروف الغ بیگی را تنظیم کرد که بعدها مبنایی برای استخراج تقویم شد. مهم ترین ریاضیدان یاری گر او غیاس الدین جمشید کاشانی بود. لازم به ذکر است که در دوره تیموری نه فیلسوفی نه شیمیدان و فیزیک دان مشهوری می‌زیسته است. تنها محل علمی الغ بیگ استثناء بوده است. که موجب رونق مباحث نجومی و ریاضی شده بود.

ابراهیم سلطان بن شاهرخ

ابوالفتح معزالدین یا مغیث الدین (۷۹۶-۸۳۸ ق / ۱۳۹۴-۱۴۳۵ م)، شاهزاده دانش دوست، با ذوق و هنرمند تیموری و دومین پسر شاهرخ فرزند امیر تیمور گورکان. وی در ۲۸ شوال ۷۹۶ ق / ۲۷ اوت ۱۳۹۴ م به هنگامی که تیمور هنوز زنده بود، دیده به جهان گشود (Fasih Khafi & Farrokh, 1960; Qazvini & Tehrani, 1984). تیمور نام ابراهیم سلطان بر او نهاد و برای تولد او چندین روز مراسم جشن و شادمانی بر پا داشت (Khwandamir, 1974). حوادث دوران زندگی او با ذکر جزئیات آن در پاره‌ای از کتاب‌های تاریخی به ویژه در ظفرنامه شرف الدین علی یزدی که به اشاره خود وی تألیف گردیده، آمده است. ابراهیم در رجب ۸۰۱ ق / مارس ۱۳۹۹ م هنگامی که تیمور به سمرقند باز می‌گشت، همراه دیگر شاهزادگان خردسال تیموری در مراسم استقبال از وی حضور داشت (Khwandamir, 1974). تیمور در جشن بزرگی که اندکی پیش از وفات برپا داشت، برای بیشتر شاهزادگان تیموری - حتی آنان که خردسال بودند - از جمله برای ابراهیم سلطان همسری از میان نزدیکان خود برگزید (Khwandamir, 1974).

شاهرخ که به تدریج بر مراتب لیاقت و کاردانی ابراهیم واقف می‌شد، در ۸۱۲ ق او را به حکومت بلخ و طخارستان تا سرحد کابل و بدخشان گماشت و او در رجب همان سال پس از رسیدن به حضور پدر در اردوی وی راه بلخ در پیش گرفت (Mir Khwand & Mohaddes, 2000). ابراهیم سلطان هم چنان در کارهای حکومت صاحب مشاغلی بود تا در ۸۱۷ ق از سوی پدر فرمانروای فارس و توابع آن گردید و راهی آن ایالت شد. او تا پایان عمر بیشتر اوقات را در آنجا به سر آورد و هم در آنجا درگذشت (Fasih Khafi & Farrokh, 1960; Mir Khwand & Mohaddes, 2000).

حضور شاهزاده هنرمندی چون ابراهیم سلطان موقعیت را برای شکوفایی و تمرکز فرهنگی فراهم کرد تا آنجا که این شاهزاده در زمینه ادب و هنر به رقابت و هم چشمی با شاهزادگان هرات که تختگاه تیموریان بود، برآمدند. آنان هنرمندان بزرگی را به دربار فراخواندند و سرمایه گذاری هنگفتی انجام دادند تا در توسعه کتابخانه سلطنتی و پیشرفت هنر کتاب آرایبی و ایجاد کارگاه‌های هنری، برتری خود را نشان دهند (Azhand, 2008). ابراهیم سلطان از شاهزادگان با ذوق، هنرمند و دانش دوست تیموری افزون بر آن که خود در چند زمینه هنری

تبحر داشت، هنرمندان و دانشمندان را نیز زیر حمایت خود می‌گرفت و در رونق و اعتلای ادبیات بسیار کوشا بود. شرف‌الدین علی یزدی از دانشمندانی است که در دستگاه او می‌زیسته و کتاب ظفرنامه را به دستور او نوشته است. شرف‌الدین در این کتاب بارها از ممدوح خود یاد کرده و مثنوی‌هایی در مدح وی سروده و در کتابش جای داده است (Yazdi & Bernyakov, 1972).

میرزا بایسنقر بن شاهرخ

بایسنقر میرزا جانشین شاهرخ نیز از حامیان و مشوقان هنرمندان بود. شاهزاده علاوه بر فعالیت‌های دولتی اش شاعر و خوشنویس ماهری نیز بود، وی به سال ۷۹۹ در شهر هرات چشم به جهان گشود. وی از خردسالی به هنر کتابت علاقه مند بود. از هجده سالگی به رتق و فتق امور دولتی پرداخت سپس به حکومت خراسان و آذربایجان رسید و در سال ۸۲۰ به ولایت عهدی منصوب گردید. در دوران ولایت عهدی اش از هرات پای به بیرون نهاد، پدرش شاهرخ میرزا برای او اهمیت زیادی قائل بود. شاهزاده خط ثلث را نیکو می‌نوشت و علاوه بر زبان ترکی که زبان مادری اش بود به زبان‌های فارسی و عربی نیز تسلط داشت و با آن‌ها شعر می‌سرود. شاهنامه را خوب می‌دانست و تاریخ نویسان را گرمی داشت، دانشمندانی چون حافظ ابرو از حمایتش برخوردار بودند. به خاطر علاقه فراوانی که به کارهای هنری داشت بیشتر اوقات خود را بین هنرمندانی که در دربار مشغول بودند می‌گذراند و در مجامعی که با شرکت بزرگان، ادبا، دانشمندان، هنرمندان و موسیقی دانان تشکیل می‌شد شرکت می‌کرد (Price & Rajabnia, 2001).

بایسنقر، شاهزاده هنرمند و هنرپرور تیموری که دستی هم در سیاست داشت و در چند مورد از طرف پدر عازم مأموریت‌های حساس شد، فعالیت‌های فرهنگی و هنری تأثیرگذاری در زندگی کوتاه خود به ثمر رساند. اهمیت اقدامات و حمایت‌های بایسنقر آنگاه روشن می‌شود که با کارهای هم زمان پدرش مقایسه شود. در این مقایسه غلبه آشکار تولیدات عربی در کتابخانه شاهرخ بر نگاشته‌های فارسی قابل اثبات است. تلاش بایسنقر در درجه نخست معطوف به شاهنامه است. نتایج این کوشش را در بررسی آماری نسخه‌های شاهنامه برجای مانده از دوره تیموری می‌توان مشاهده کرد. بایسنقر در تاریخ ایران در میان امراء هنرمند و ادب دوست نامی درخشان دارد. اما با وجود این که در ۳۸ سالگی وفات یافت تأثیرات گسترده‌ای بر فرهنگ این دوره داشت. شاعر و خطاط بود، خط‌های گوناگون را ماهرانه می‌نوشت و نامش در شمار بزرگ‌ترین خوشنویسان و نقاشان آمده است، مقدمه شاهنامه معروف بایسنقری به نام اوست. بنابر احصای خالقی مطلق از سال ۸۴۰ ق. و پس از آن، یعنی سه سال بعد از مرگ بایسنقر، هفده نسخه مهم و برجسته شاهنامه تا اواخر قرن نهم استنساخ شده است (Khaleghi Motlagh, 1985).

سلطان حسین بایقرا

سلطان حسین میرزا بایقرا که از فرزند زادگان عمرشیر بن تیمور بود با حمله به خراسان و تصرف شهر هرات، استقلال و اقتدار خود را برای مدت ۳۸ سال (۸۷۳-۹۱۱ ق) در شرق ایران تثبیت کرد. دوره فرمانروای او دوره رونق بازار هنر و ادب و صنایع بود. در زمان او هرات رونق بسیاری یافت و در آن عمارات مختلف از جمله مدرسه و کتابخانه‌های بزرگی بنا شد. بسیاری از شاعران و مورخان و مؤلفان نامدار روزگار در دربار او بودند. امیر علیشیر نوائی از وزیران و مشاوران این فرمانروا بود او خود پادشاهی هردوست و شاعر پیشه بود. او به سان سایر شاهان تیموری بیش از خود از تعصب و قشریت روی گردان بود و به عقاید ملل و نحل احترام می‌گذاشت و از افکار منجمد و تعصبات عوام به پیروی از شاعر و عارف بزرگ زمان عبدالرحمن جامی دوری می‌کرد. دربار وی هنرمندان برجسته‌ای چون مولانا نورالدین عبدالرحمن جامی پرورد. کارگاه کتاب آرایی سلطان حسین محل تجمع بزرگ‌ترین نقاشان و خوش‌نویسان و مذهب‌بان و جلدسازان و جدول‌کشان بود و در زمینه نقاشی در این زمان کسانی که چون میرک نقاش و مولانا ولی‌الله و شاه مظفر را می‌بینیم و مشهورترین خوش‌نویسان این دوران سلطان علی مشهدی بود (Kavousi, 2009).

ظه‌ور حسین بایقرا در صحنهٔ سیاسی ایران و آن هنگام که در رویارویی با سپاه سلطان ابوسعید گورکانی (۸۵۵-۸۷۳ ق) مجبور به فرار و ترک اردوی خود در خوارزم می‌شود نقل می‌کند که یکی از سرداران ابوسعید پس از فتح اردوی او، آنچه به غنیمت برد چند کتاب نفیس کتابخانهٔ حسین بایقرا بود و این نکته بسیار در خور تأمل است که برای سردار جنگی نیز کالایی گرانبهاتر از کتاب در تشکیلات یک فرمانروای مغلوب وجود ندارد (Amirkhani, 2004). دوران سلطان حسین بایقرا نیز از جهت رونق بازار هنر و ادب و صنایع ظریفه به مراتب برتر از دوران پیش بود. سلطان حسین حامی جدی علم و ادب و هنر بود. در زمان او هرات رونق زیادیتری یافت. دوران سلطنت او را می‌توان از نظر مرکزیت علمی و ادبی و هنری شهر هرات یکی از ادوار بسیار مهم بر شمرد (Sherato et al., 1997).

نتیجه‌گیری

عهد حاکمیت شاهرخ تیموری از چشمگیرترین جنبه‌های تمدنی ایران دورهٔ پس از مغول به شمار می‌آید در عهد سلسلهٔ تیموری ایران از جنبه‌های گوناگون به پیشرفت‌های چشمگیری دست یافت. گونه‌های متنوعی از قبیل ادبیات، تاریخ نگاری، هنر خوش نویسی، معماری از این دوره به جا مانده است. گر چه این تنوع متون در بیشتر موارد متأثر از دورهٔ پیشین و عهد حاکمیت ایلخانان است. اما بی تردید در روزگار شاهرخ این وضعیت به اعلا‌ی خود رسید و اقدامات شاهرخ هر یک در نوع خود به سطح بالایی از شکوفایی و انسجام دست یافته و نیز در پرتو حمایت‌های حاکمان تیموری، آثار بزرگی در زمینه‌های مختلف خلق گردید. گر چه در این دوره علوم از نظر کمی گسترش فراوان یافتند، ولی هنرنگارگری تیموری که بر پایهٔ واقعیت‌گرایی استوار بود هنر اسلامی را نیز تحت تأثیر خود قرار داد. هنر تیموری واقعیت‌گرایی را دستمایه بیان مفاهیم هنری خود قرارداد. پدیدار شدن این عامل ریشه در بروز وقایع سیاسی، نظامی، فرهنگی و مذهبی در عصر شاهرخ تیموری داشت که بر روند هنرنگارگری تأثیرگذار گردید. این موضوع دقیقاً منشاء از اقدامات و سیاست کشورگشایی تیموریان بخصوص شاهرخ که توانست سلطه تیموریان را تثبیت نماید. روند افزایش قدرت سیاسی و نظامی که شاهرخ بدست آورد بعد اقتصادی را توانمند نمود و از طرف دیگر دستیابی به مراکز علمی و فرهنگی از یک طرف و گرایش و توجه به علم و هنر فضا را مهیا برای رشد و توسعه هنر نگارگری می‌نمود.

اعتلای قدرت تیموری بخشی مربوط به دوره شاهرخ بود که او بنیان آن را فراهم کرد و تثبیت نمود و بخشی دیگر به دوره علمی ادبی اسکندر سلطان و ابراهیم سلطان و باینسفر و سلطان حسین بایقرا تعلق داشت. الغ بیگ، فرزند شاهرخ، برخلاف جدش تیمور، به امور نظامی علاقه چندانی نداشت و بیشتر دلبستهٔ دانش بود و بر برخی فنون و دانش‌ها مثل ریاضی و نجوم احاطه داشت. وی که در زمان منازعات خونین داخلی بر سر مسئله جانشینی تیمور حضور داشت و شاهد آشفتگی و ناامنی منطقه بود، دریافته بود که نبود اقتدار سیاسی مانع مهمی در رشد و تعالی مظاهر فرهنگ است، لذا با قدرت تمام به مقابله با قوای ناآرام داخلی و خارجی پرداخت و با ایجاد ثبات و امنیت سیاسی فصلی نو در ماوراءالنهر گشود. به همین سبب است که عصر تیموری را «دوره طلایی در هنر نقاشی ایران» دانسته‌اند. باید توجه داشت که ابعاد تکاملی طبیعی هنر نقاشی و مینیاتور قرن هشتم به کیفیتی منسجم شد که امروز می‌توانیم آن را تحت عنوان مستقل «سبک دوره تیموری» بپذیریم.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

موازن اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازن و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

شفافیت داده‌ها

داده‌ها و مآخذ پژوهش حاضر در صورت درخواست از نویسنده مسئول و ضمن رعایت اصول کپی رایت ارسال خواهد شد.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

References

- Abd al-Razzaq Samarqandi, K. a.-D., & Nava'i, A. a.-H. (1975). *Matla' al-Sa'dayn wa Majma' al-Bahrayn*. Amir Ali Shir, N. i., & Herati, M. A. (1984). *Majalis al-Nafa'is (Book of Anecdotes)*. Manouchehri Publications.
- Amirkhani, G. (2004). The Role of Books in the Cultural Relations of the Timurids. *Ketab Quarterly*, 4.
- Asfizari, M. i. a.-D. M. (1959). *Rawdat al-Jannat Fi Awsaf Madinat Herat*. University of Tehran.
- Azhand, Y. (2008). *The Herat School of Painting*. Academy of Arts of the Islamic Republic of Iran.
- Barthold, V. V. (1987). *Turkestan Nameh*.
- Clavijo, & Rajabnia, M. (1958). *Clavijo's Travelogue*. Institute for Translation and Publishing of Books.
- Fasih Khafi, A. J., & Farrokhi, M. (1960). *Majmal Fasihi*.
- Ghafari Qazvini, Q. A. (1964). *Tarikh-e Jahangosha*.
- Ghiathi, A. b. F., & Hamedani, T. N. (1975). *Ghiathi History*.
- Hafez Abru, H. (2001). *Zubdat al-Tawarikh*. Ney Publishing and Ministry of Culture and Islamic Guidance.
- Hekmat, A. A. (2001). *Jami: Research on the Life, Works, and Writings of Nooruddin Abdul Rahman Jami*.
- Heravi, N. M. (2002). *Book Decoration in Islamic Civilization*. Islamic Research Foundation of Astan Quds Razavi. <https://www.aqr.ir/en/research>
- Ibn Arabshah, A. b. M., & Nejati, M. A. (1977). *The Astonishing Life of Timur*. Elm and Farhang Publications.
- Jafari, J. f. i. M. i. H. H., Khoei, A. Z., & Kashani, N. M. (2014). *Jafari History*. Morakh Publishing.
- Jami, N. A. R. (1962). *Complete Divan - With a comprehensive introduction to the literary, philosophical, and political history of the 9th century* (2nd ed.). Pirouz Publications.
- Kavousi, V. (2009). The Foundations of Art Development During the Timurid Era. *Ayeneh Khial*, 12.
- Khaleghi Motlagh, J. (1985). Introduction and Evaluation of Some Manuscripts of the Shahnameh. *Iran Nameh*, 3(11).
- Khwandamir, G. a.-D. b. H. a.-D. (1938). *Dastur al-Wozara*. Iqbal Publishing.
- Khwandamir, G. a.-D. b. H. a.-D. (1974). *Habib al-Siyar Fi Akhbar Afrad al-Bashar*. Khayyam.
- Korkian, M., Seiker, & Marzban, P. (2009). *The Gardens of Imagination: 7 Centuries of Iranian Miniatures*. Farzanfar Publications. <https://www.farzanfarpub.ir>
- Lane-Poole, S., & Iqbal, A. (1984). *The Classes of Islamic Sultans*. <https://www.islamicsultanspub.com>
- Malfajani, M. (2022, February 15). The Political-Social History of the Timurids. <https://www.ibna.ir/en/doc/naghli/316122>
- Mir Khwand, M. Y. V. E., & Mohaddes, M. H. (2000). *Khuld-e Barin (The History of the Timurids and Turkmans)*. Institute for the Publication of Written Heritage. <https://www.writtenheritage.ir>
- Mu'in al-Din, N., & Aubin, J. (1957). *Muntakhab al-Tawarikh-e Mu'ini*. <https://www.tawarikhmuini.com>
- Pakbaz, R. (2004). *Iranian Painting from the Past to the Present* (3rd ed.). Zarrin and Simin Publishing.
- Price, C., & Rajabnia, M. (2001). *History of Islamic Art*. Amir Kabir Publications.
- Qazvini, Y. i. A. L., & Tehrani, S. J. (1984). *Lab al-Tawarikh*. Gooya Foundation Publications.
- Safa, Z. (1997). *The History of Literature in Iran*. Ibn Sina Publications.
- Samarqandi, A. a.-R. (1986). *Matla' al-Sa'dayn wa Majma' al-Bahrayn*.
- Samarqandi, D. (1958). *Tazkirat al-Shu'ara*. Asatir Publications.
- Samarqandi, K. a.-D. A. a.-R. (2004). *Matla' al-Sa'dayn wa Majma' al-Bahrayn*. Institute for Humanities and Cultural Studies.
- Sherato, B., Ettinghausen, R., & Azhand, Y. (1997). *The Art of the Samanids and Ghaznavids*. Moli Publications.
- Taj al-Salmi, T. (1955). *Shams al-Hasan (Historical Book)*. Wiesbaden.

Yarshater, E. (1955). *Persian Poetry During the Reign of Shahrukh (First Half of the 9th Century): The Beginning of the Decline in Persian Poetry*. <https://www.persianpoetry.com/decline>
Yazdi, S. a.-D., & Bernyakov, A. V. (1972). *Zafarnameh*.

PROOF VERSION